2e JAARG. MAANDBLAD No. 6 WINTERMAAND 1937

DE WOLFSANGEL

STRIJDBLAD VOOR NEDERLANDSCH VOLKSBEWUSTZIJN

ONDER LEIDING VAN Mr. H. REYDON

UITGAVE - STICHTING DER VADEREN ERFDEEL - WERKGEMEENSCHAP VOOR VOLKSKUNDE
ABONNEMENTEN F 1.50 PER JAAR (F 0.75 PER HALF JAAR) LOSSE NUMMERS 15 CENT
BEHEER - POSTBUS 2 - LEIDEN - ADVERTENTIETARIEVEN OP AANVRAAG

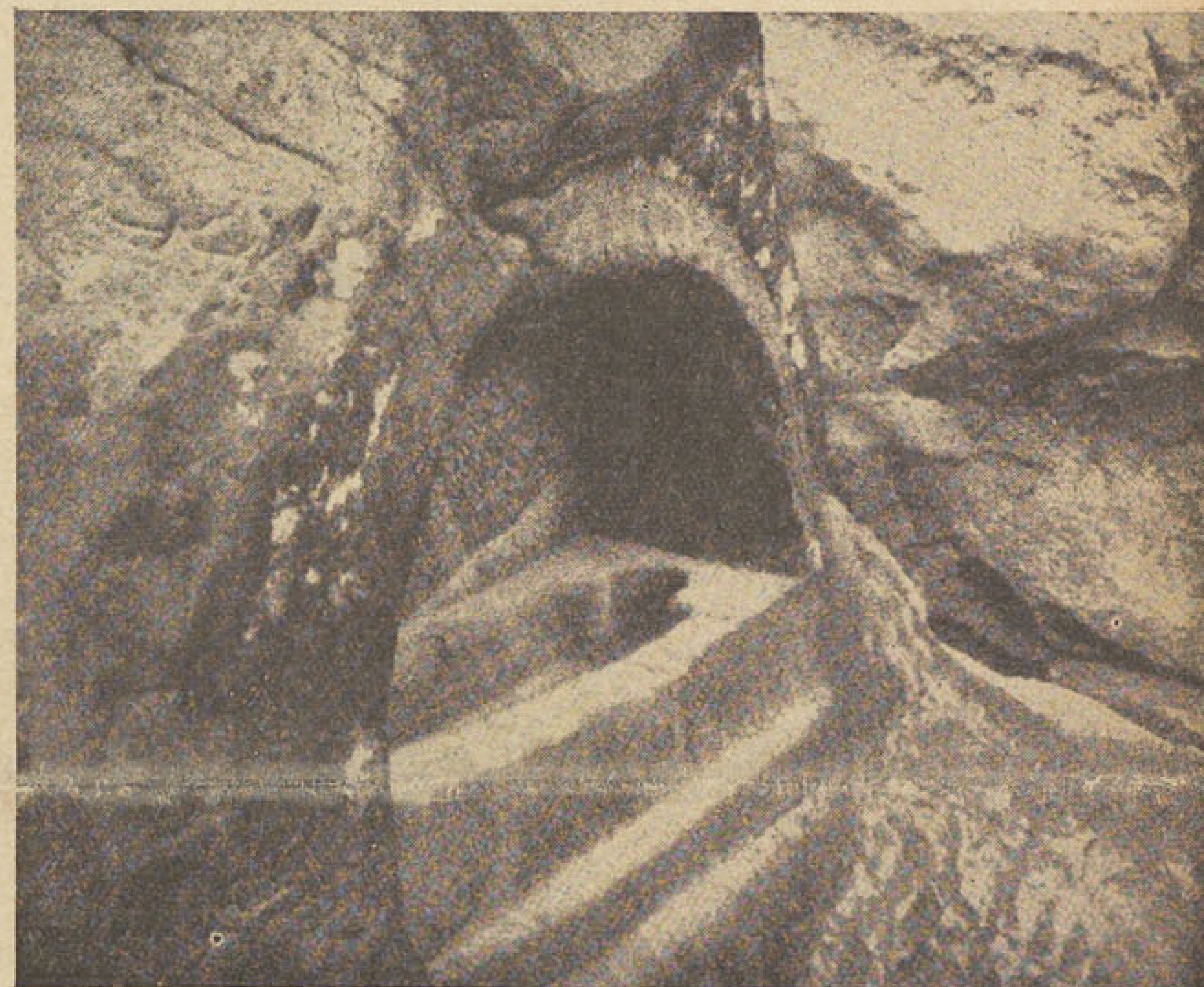
Heilsteekens

De lezers van de Wolfsangel weten nu langzamerhand wel, dat er in ons land een schat van zinnebeeldige teekens, heilsteekens, te vinden is. Zij leven nog in de sierkunst van wagenmakers, timmerlui en smeden, maar zij die ze aanbrengen hebben den dieperen zin meestal vergeten: alleen de vormen zijn overgeleverd, maar de inhoud vervaagde. Er is een tijd geweest, dat die inhoud leefde. Wie heilsteekens wil zien, die nog een inhoud hadden toen zij werden ingebijteld, kan die vinden aan de „Externsteine" bij Detmold, waarover in ons tijdschrift in het Louwmaandnummer van 1937 reeds iets is gezegd.
Vóór de eerste groote rots ligt een afzonderlijke, kleinere van ongeveer 5 M. hoogte, waarin een boognis is uitgehouwen, en in den bodem van die nis is de gedaante van een mensch uitgehakt. Rondom dit „rotsgraf" liepen uitgehouwen treden, die voor een groot deel bij de kerstening vernield zijn en die het verbonden met een groote in de groote rots uitgehouwen ruimte, die aan het eind in een kleiner zijvertrek eindigt, waarin een raam uitziet op het „rotsgraf".

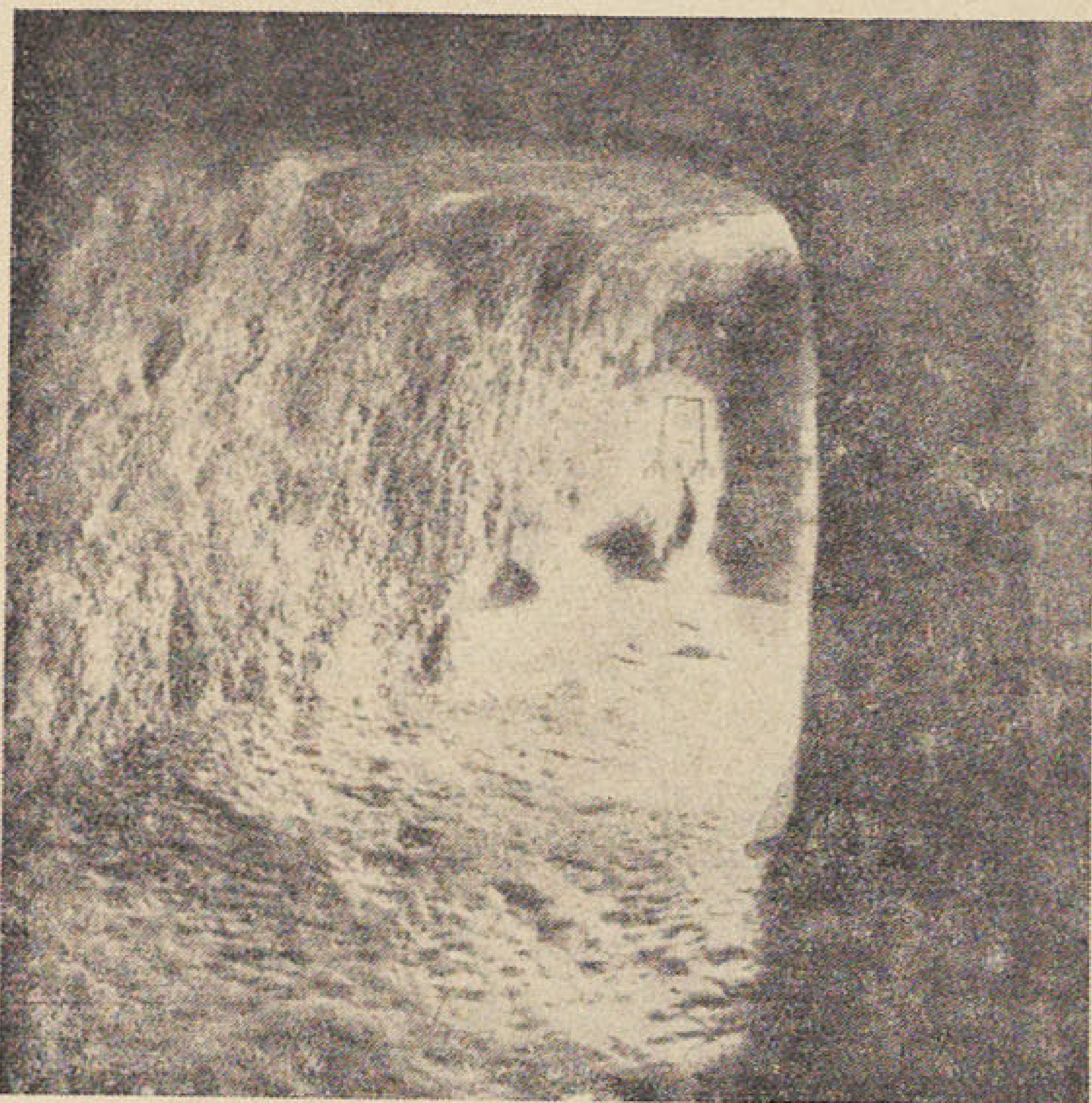

Het runeteeken op het rotsgraf.

Van dit hooger gelegen raam uit, zien wij nu een runeteeken op het rotsgraf, dat (afgezien van de dwarsstreep rechts onder) „linar-laukar" beteekent. Linar-laukar wil niet anders zeggen dan „vlas-look".

Wat wil dit teeken op een graf zeggen? Wanneer wij bedenken, dat van het vlas linnen gemaakt wordt en wanneer wij het look in verbinding brengen met de bederfwerende eigenschappen van sommige kruiden, dan wordt het duidelijk. Alle looksoorten herkennen wij aan de lucht van de knoflookolie in deze planten, en zoowel look als vlas weren tooverij en demonische machten.
Er is een beenen mes gevonden met volledig in runeschrift de woorden „lina laukar", dat (volgens prof. de Vries) wel een offermes zal zijn geweest en de Edda verhaalt van een offergave (die lang bewaard werd) en die „in linnen gehuld en door look beschermd" was (het Wölsilied, Thule II blz. 184).

Het rotsgraf in de Externsteine

In de kamer van waaruit wij dit teeken zien, bevindt zich aan den wand een groot runeteeken, dat verklaard is als het teeken van de winterzonnewende. Het wijst dus aan den eenen kant naar het afsterven, het graf, maar aan den anderen kant naar de „wende", de terugkeer van het leven, het herboren worden uit het graf: de kringloop des levens. Want daar staan nog twee teekens boven elkaar, een odal ᛟ en een ing (ᛝ). „Ing" kennen wij als achtervoegsel achter eigennamen en beteekent daar zooveel als „nakomeling van" en „odal" staat met het leven in verbinding, ook met het overerven.
Behalve deze runen komen er nog een paar voor. Wij willen die hier niet verder behandelen, want uit het reeds genoemde zien wij, hoe deze heilsteekens zin en beteekenis hebben gehad om dit graf heen, waar naar alle waarschijnlijkheid de zinnebeeldige handelingen van den eeredienst hebben plaatsgevonden, die met het zonnewendefeest samenhingen. Het werk dat over de Externsteine zal verschijnen, zal ook hieromtrent wel eenig licht geven, maar ook nu reeds maakt dit onderdeel van het heiligdom een geweldigen indruk. Hier hebben dan werkelijk de Germanen bevrediging gevonden voor de diepste behoefte in den mensch, de religie. Hier openbaarde zich voor hen in de beeldspraak van gewijde handelingen en heilsteekens, wat in hen en in ons leeft: het gevoel van eeuwigen kringloop, waar ook wij deel van uitmaken, waar ook wij in zijn in-

gebouwd; de groote wereldorde waaruit wij voortkomen, die ons draagt en die voor Germanen tevens een orde van geestelijke waarden is, van plichten, van eer en deugd. Zij zagen God in de natuur en wisten Hem, werkende in en door den mensch — dat leeren ons de Saga's. Zoo was God in alle ruimten, maar tevens in ons. Was? Neen, het is nog zoo. Voor de Germaansche ziel is God om ons en in ons tegelijk, maar nooit ver weg buiten ons.

Het runeteeken van winterzonnewende in de Externsteine

Runenteekens uit Friesland

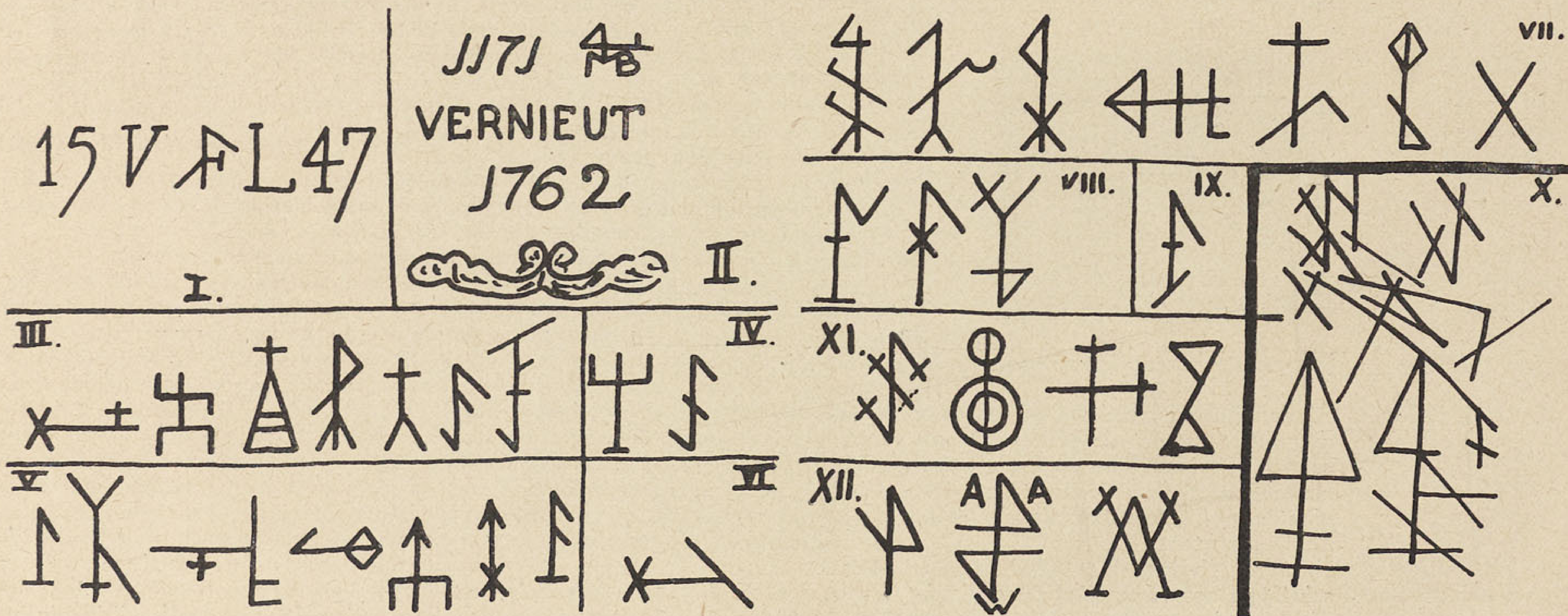
Friesland, dat altijd zoo'n groote rol heeft vervuld en nog vervult in de Nederlandsche volksgemeenschap, is voor hem, die zijn naspeuringen verricht naar overblijfselen van onze oergeschiedenis een nog steeds niet genoeg gewaardeerde en erkende bron, die rijkelijk ons het erfgoed der vaderen voorstort. Wel zeggen wij vaak tegen elkaar: „Aldfaers erf, wy weitsje oer dy" (der vaderen erfdeel, wij waken over u), maar voor velen blijft dit een phrase zonder inhoud. Zij, die evenwel hebben leeren peuren uit de zoete bloemen van onze eeuwenoude geschiedenis, weten waarover zij waken.

Ook voor den verzamelaar van runenteekens ligt hier nog een groot onontgonnen terrein, waarop hij zijn studie van onze oergeschiedenis kan botvieren.

Om te beginnen zijn er de steenhouwersmerken. Nu is Friesland niet bizonder rijk aan groote bouwwerken. Wel zijn er de diverse groote en kleine dorpskerken, maar deze vertoonen zoo goed als geen zandsteenen ornamenten, waarop men naar runen, in dit geval steenhouwersmerken, kan zoeken. Hier zijn het de grootste grafsteenen van de in de kerk begraven dorpsnotabelen, die nog wel eens wat opleveren; tenminste als ze niet door een leelijke houten vloer voorgoed aan het oog zijn onttrokken, bij verwijdering waarvan menig genealogisch en geschiedkundig probleem opgelost zou kunnen worden. Als voorbeeld van een dergelijk grafsteenhouwersmerk dient afb. I, genomen van een onlangs tijdelijk aan het licht gebrachte steen van Tierck van Heerma te Berlikum. De steen is toen gefotografeerd en uitgemeten. Daarbij ontdekte men de afgebeelde letters met het steenhouwersmerk. Zonder twijfel is dit van Vincent Lucas, van wien meerdere grafzerken bekend zijn, doch alle gemerkt met V. L. Doordat thans zijn merk er bij gevonden is, zal men allicht andere steenen, hiermee geteekend, nu ook op zijn naam kunnen stellen.

Dat men echter niet alleen op groote gebouwen en grafzerken moet zoeken bewijst een gevelsteentje in Ljouwert, (de Friesche, dus eenigst goede naam voor Leeuwarden). Het vertoont onder de primitieve uitbeelding van een kasteel het in figuur 2 afgebeelde opschrift, waarover reeds zeer veel pennen hun inkt hebben laten vloeien. Waar het nu echter alleen om te doen is, is het steenhouwersmerk met de initialen M.B., die nog niet zijn thuisgebracht.

In de eerste jaargang van dit blad is in een artikeltje gewezen op een wolfsangel, die als steenhouwersmerk voorkomt op de Oldehove te Ljouwert. Van de minstens 20 à 50 verschillende die er op voorkomen beeld ik hier een aantal af, die ik aan de buitenkant, voor zoo hoog als mijn oog reikt, vond. Figuur 3 vertoont die aan de Zuidkant, 4 de Oostkant, 5 de Noordkant en 6 de Westkant. Ongetwijfeld zijn hoogerop nog veel meer te vinden, al is niet

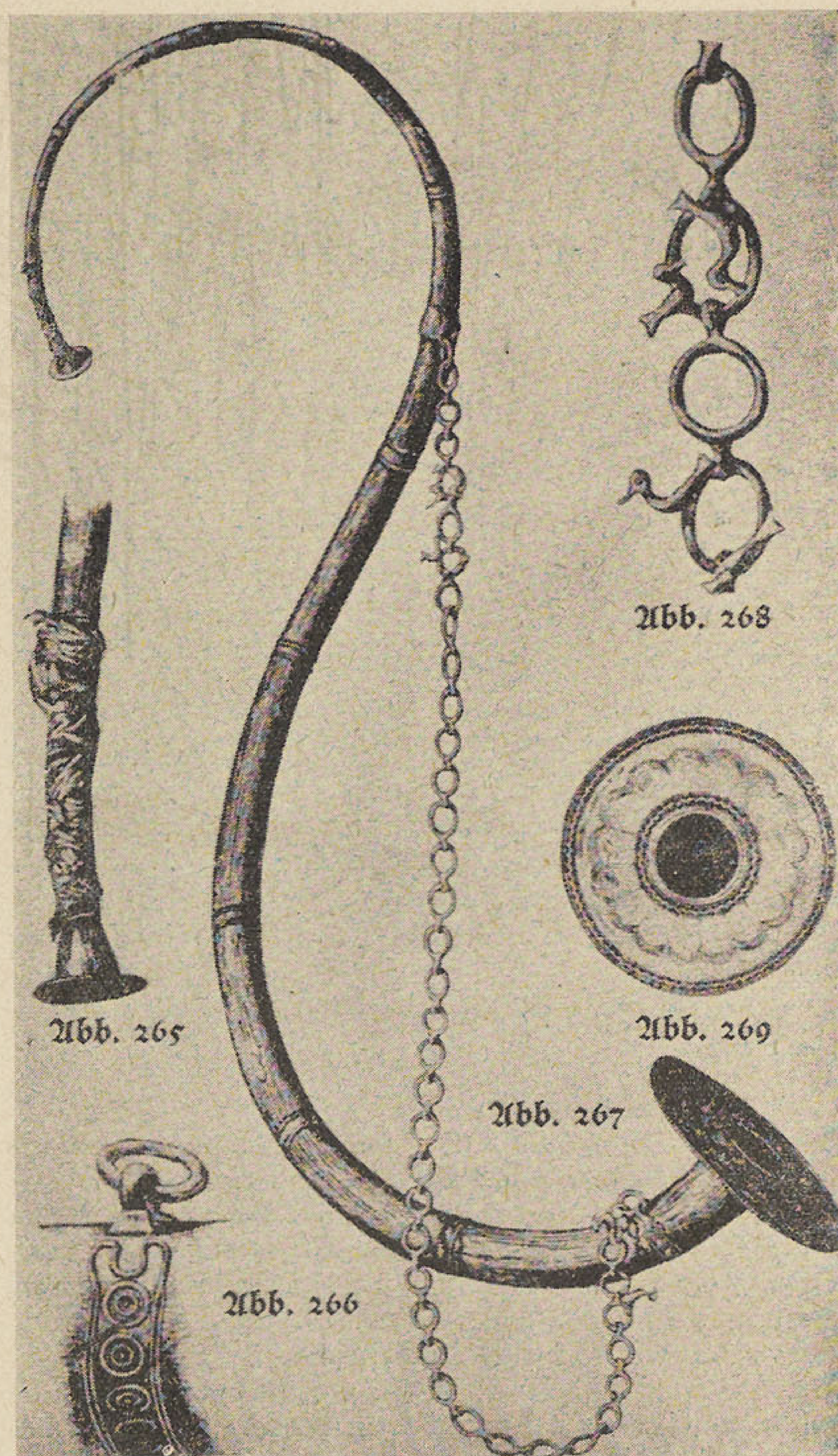
elke steen gemerkt en heeft de restauratie, die niet in alle opzichten lofwaardig is verricht zeer zeker vele weggemaakt. Figuur 7 geeft nog eenige merken, opgeteekend aan de binnenkant.
Een tweede Ljouwerter bouwwerk, de Kanselarij, vertoont ons helaas nog slechts een 7-tal merken, waarvan figuur 8 er een drietal geeft.

Tot slot dan nog de „oude waech", zooals de volksmond zegt. Van steenhouwersmerken is wederom vanwege onoordeelkundige restauratie weinig overgebleven. Van de drie nog aanwezige merken is slechts één heelemaal gaaf, zooals men het in figuur 9 ziet.
Om een andere merkwaardigheid verdient dit gebouw evenwel onze aandacht. Aan den waterkant zijn twee groote deuren, waarvan één toegang geeft tot .... (ergerlijke onteering van een historisch bouwwerk!) een openbaar urinoir. De deurposten nu bestaan uit dikke eikenhouten balken. De aandachtige beschouwer ziet deze vol krassen zitten, die bij nader inzien blijken te zijn ...... onze gezochte runen in een bonte mengeling dooreen!
Slechts met groote moeite kan men enkele vormen er uit losmaken. Afbeelding 10 laat een klein hoekje zien, figuur 11 geeft eenige losgewerkte teekens.
Hoe zijn deze er ingekomen? Er zijn 2 mogelijkheden: óf het zijn boter- en kaasmerken door de boeren er in gesneden, óf de bouwmeesters en werklui, die de Waag bouwden, brachten ze er in aan.
Dat de merken niet tot de vaste wal zijn beperkt, vertoont op Skylge (Terschelling) het oude Striper kerkhof, waar ik van de grafpalen de teekens uit afb. 12 verzamelde.
Tot slot nog een opmerking: ga allen naarstiglijk deze teekens verzamelen, want bij een eerstvolgende restauratie zal men de moppen zandsteen met „mooie" uitgebikte ribbeltjes willen overdekken. Kunt ge dit voorkomen, zooveel te beter!

Midwinter-blazen

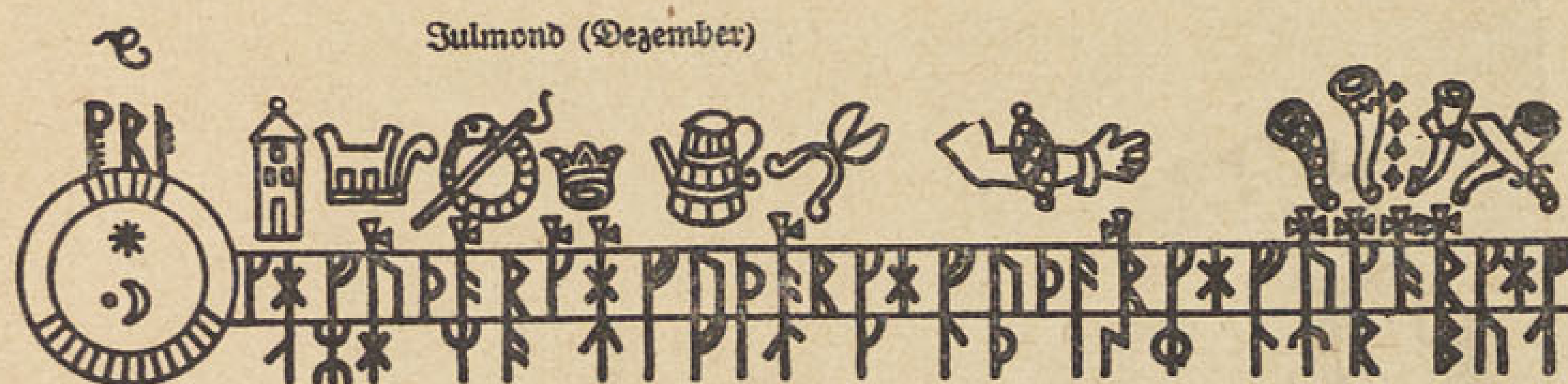
In de korte donkere dagen voor Midwinter klinkt over het stille Twentsche land de midwinterhoorn. Op de boerenerven staat de boer of een zijner zoons bij de put en blaast den hoorn daarboven. Het geluid, versterkt door den natuurlijken klankbodem, klinkt ver in het rond. Van andere erven komen, als ten antwoord, dezelfde klanken. Zij kondigen aan, dat het jaar zijn loop heeft volbracht en dat weldra de klimmende zon een nieuw jaar zal doen ingaan. Moeten deze klanken booze geesten op de vlucht jagen, gelijk sommige verklaarders vertellen? De door hen gevreesde „booze geesten" zullen voor het geluid van den

Een der luren uit het Nationaal Museum te Kopenhagen. Ouderdom: omstreeks 1000 jaar voor onze jaartelling.

midwinterhoorn wel niet op den loop gaan; het is hun sedert eeuwen vertrouwd geweest. De tot „booze geesten" vernederde, door de Saksische boeren eertijds trouw vereerde, Germaansche goden kenden den klank van de midwinterhoorn immers sedert eeuwen te goed, dan dat zij er na de kerstening-met-het-zwaard eensklaps voor op den loop zouden zijn gegaan, gelijk de predikers van het vreemde geloof wilden voorstellen. De innerlijke onwaarschijnlijkheid van deze verklaring springt in het oog als men bedenkt, dat midwinter voor onze voorvaderen de heiligste tijd van het jaar was, waarin de goden den mensch nader dan ooit waren.
De hoorn behoort tot de oudste Germaansche muziekinstrumenten. Reeds uit den vroegen bronstijd (1800—1600 jaar voor onze tijdrekening) is een bronzen hoorn bekend, die geheel den vorm van een koehoorn heeft. Dit maakt het aannemelijk, dat gewone koehoorns de bronzen hoorns voorafgingen. In lateren tijd worden de hoorns steeds fraaier en volmaakter. Het hoogtepunt der ontwikkeling vormen de zgn. „luren", groote bronzen hoorns, waarvan men er in Denemarken een 25-tal heeft gevonden en ongeveer evenveel in Noord-Duitschland en Zuid-Zweden, dus in het Germaansche kernland. Zij zijn geheel uit brons, maar uit verschillende afzonderlijk gegoten en later verbonden deelen vervaardigd. Men vond ze steeds bij paren: 2, 4 of 6, blijkbaar als wijgeschenk aan de aarde toevertrouwd. Daar zij nog bruikbaar zijn, heeft men ze kunnen blazen en de tonen leeren kennen, die zij kunnen voortbrengen. Het bleek, dat ze harmonisch afgestemd waren. De vervaardiging veronderstelt een verfijnde gietkunst en muzikaal gevoel.
Waarvoor deze luren (de Deensche naam, die alge-

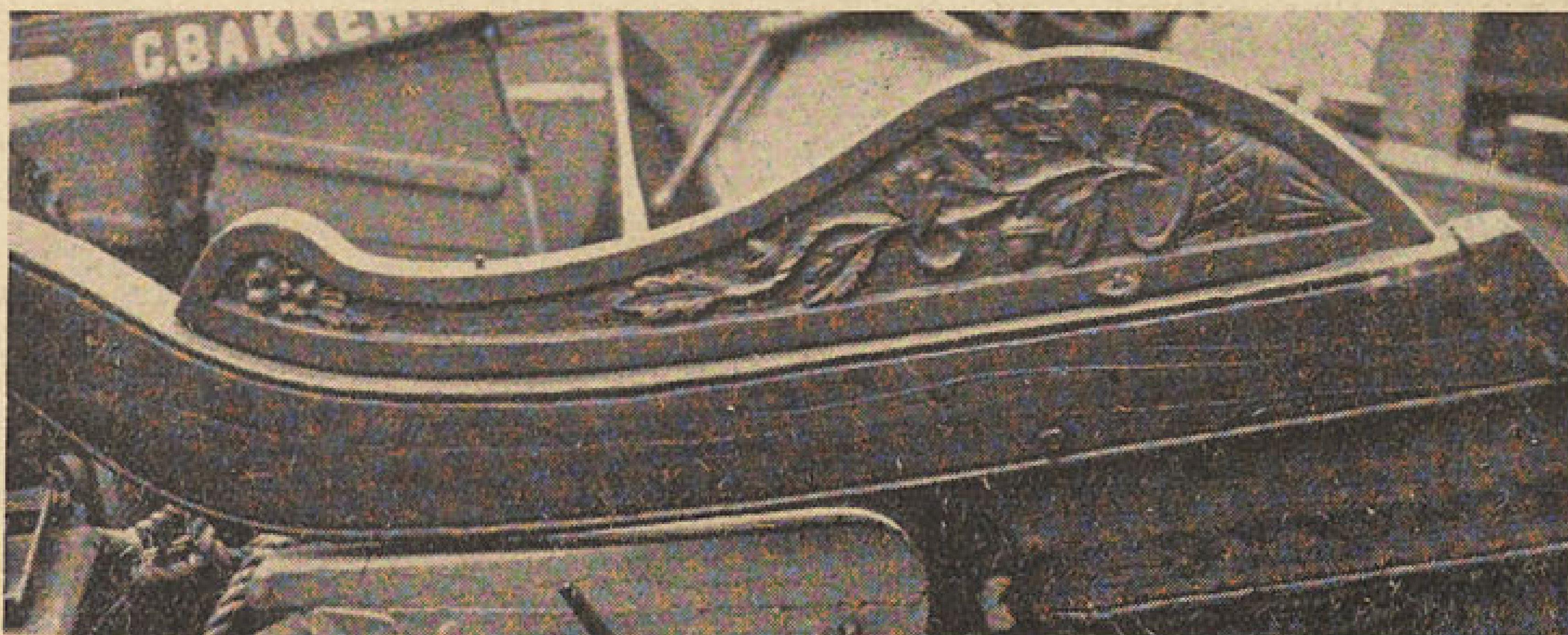

Houten boerenkalender uit 1784. Horens duiden Midwinter aan. Afb. naar Weigel, Runen und Sinnbilder

meen gebruikelijk werd) gebezigd werden, leeren ons al weer de Zweedsche rotsteekeningen. Daarop komen afbeeldingen voor van mannen, die op luren blazen. Kennelijk werden verschillende religieuze plechtigheden, zooals offers en omgangen, door lurenmuziek begeleid.
Wij kunnen dus den oorsprong van het midwinterblazen terugvinden in de heidensche midwinterfeesten, waarvan zij de begeleiding vormden.
Op de zgn. stafkalenders, houten boerenkalenders der Zweedsche en Noorsche boeren uit vroeger eeuwen, vinden wij den midwintertijd aangegeven door hoorns. Hier dient het muziekinstrument dus om het feest aan te geven, waarbij het druk werd gebruikt.
Nog op andere wijze echter hangt de hoorn samen met den midwintertijd.
In Wala's lied wordt gesproken van Heimdall's hoorn:

„Onder de hooge, de heilige esch weet ik verborgen Heimdall's hoorn"

heet het daar. Heimdall zelf wordt in het Forspiallsliodh genoemd „de wachter van Beberast, Gellerhoorn's blazer". Beberast (Bifröst) is de hemelsbrug, die naar de burcht der Asen, de hemelgoden, leidt. Heimdall is zijn bewaker. Zijn hoorn ligt begraven onder den wereldesch, van waar hij hem zal komen halen als de eindstrijd der goden aanvangt. Met dien hoorn zal hij Asen bijeenroepen.
Van deze voorstelling kunnen wij nog heden ten dage de afbeelding op menig scheepsroer in Nederland aanschouwen. Op de bijgaande afbeelding ziet men op het roer den wereldboom, voorgesteld door een eikentak met bladeren en eikels uit een soort hoorn te voorschijn komen. Deze hoorn is versierd met een rand van elkaar kruisende lijnen, welke in de zinnebeeldige voorstellingswijze onzer voorouders de (bewerkte en vruchtbare) aarde aanduiden. Wij zien hier Heimdall's hoorn onder den wereldboom. Hier is de vorm nog min of meer gelijkend op een koehoorn; vaak ook vinden wij een spiraalvormig gewonden hoorn, die aan een jachthoorn doet denken.
Dient het blazen boven den put uitsluitend om het geluid te versterken? Er zijn diepere samenhangen ook in dit verband waarneembaar. Naar oude opvatting onzer voorouders lijkt de zon met midwinter voor goed in de wereldzee te verzinken. De put nu geeft toegang tot de wateren onder in de aarde. Boven een bron of een put moet daarom de roepstem der menschen weerklinken, om de zon terug te roepen.
De bron vinden wij terug aan Yggdrasil's voet, waar ook Heimdall's hoorn verborgen ligt. Bij een „loo", een heilige plaats onzer voorouders in het woud, was daarom veelal ook een bron aanwezig.
In den Midwintertijd, als het licht steeds minder wordt en het lijkt of de zon voorgoed zal gaan verdwijnen, schijnt het einde der wereld nabij. Wie weet, of thans niet het oogenblik gekomen is dat Ragnarök, de ondergang der goden in den eindstrijd tegen de machten der chaos, gekomen is? Zal Midgard, de geordende wereld, door den boer en zijn God in trouwe samenwerking in stand gehouden, ten onder gaan? Dan is thans het tijdstip gekomen, om alle goddelijke machten te wapen roepen.
Uit het oud-Germaansch religieus gebruik leidt de lijn naar het hedendaagsch volksgebruik. Uit hun eigen wereldbeschouwing, die de Saksen ook na de kerstening bewaarden, hielden Saksische boeren vast aan hetgeen hun voorvaderen duizenden jaren vóór hen deden.

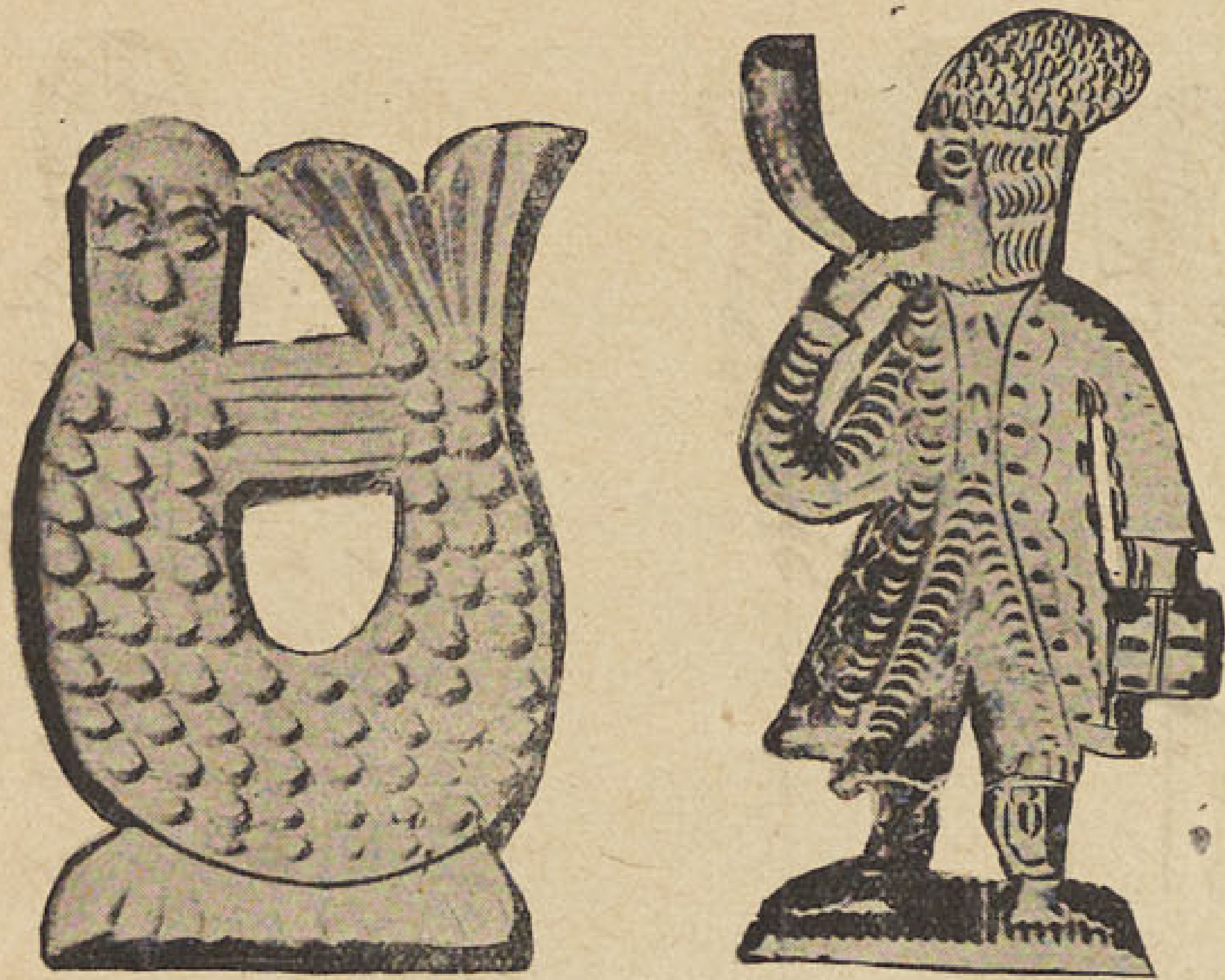
Het schip

De uit een vat opstijgende visch

De zeemeermin in Midwintertijd

In het nummer van Wijnmaand vermeldden wij in een beschrijving van een tocht door Zeeland het voorkomen van de „zeemeermin" met de belofte hierop nader terug te komen in een volgend artikel.
Aangezien dit een uitgezocht onderwerp is voor het Winternummer, hebben wij daarmee gewacht tot de tijd daarvoor was gekomen.
Midwinter heeft in het geestelijk leven der Indo-Germaansche volkeren steeds een zeer groote rol gespeeld. Als boerenvolk uit het hooge Noorden, waar de zon steeds een alles overheerschende rol in het menschelijk leven vervulde, omdat deze voor hen een zaak van leven of dood was, gaf de tijd, waarin de zon wel niet geheel achter den einder verdween, maar dan toch de kortste bogen beschreef, voor het Noordras weken van blijde verwachting voor het komende nieuwe zonnejaar. Eén der kenteekenendste eigenschappen van ons Noordras is steeds geweest het uitdrukken van deze geweldige kosmische gebeurtenissen in zinnebeeldige sprookjes, in sagen en mythen.
In Wintermaand sterft het oude jaar en wordt het nieuwe licht geboren, een voorstelling, die slechts in het Noorden ontstaan kon, omdat in tropische landen de zon het geheele jaar door een vrijwel onveranderlijken boog aan den hemel beschrijft.
Zinnebeeldig uitgedrukt kan men zich voorstellen, hoe de zon in de donkere dagen van Midwinter opgeslokt wordt door de aarde, welke voorstelling wij nog overal in de Germaansche symboliek kunnen terugvinden. In het Noordland, het oude stamland, zag men de zon aan den gezichtseinder echter niet in de Aarde verzinken, maar in den oceaan, in de groote Wereldzee ,de Wateren; vandaar dat in de oudste Indo-Germaansche mythen het water wordt voorgesteld als oorgrond aller dingen, als het „Moederwater", waaruit alles wordt geboren.
Wij kunnen ons voorstellen, hoe men zich deze Wereldzee bevolkt dacht met allerlei symbolische gestalten, die als het ware de zon gevangen hielden — de zeeslang, de draak, het zeepaard en ook de zeemeermin.
Het is dan ook niet te verwonderen, dat de volken, die uit het oude land in het Noorden uitzwermend naar het Zuiden, aan de kusten der Noordzee zich blijvend nederzetten, dit oude geloof het beste bewaard hielden — en zoo zien wij overal in ons vaderland, vooral in Holland, Zeeland en Friesland — maar ook waar deze stammen later koloniseerden, zooals aan de kusten der Zuiderzee — de zeeslang en de zeemeermin in symboliek en sage te voorschijn komen.
Dat de zeeslang nog niet dood is weten wij uit het rotsvaste geloof onzer zeelieden aan dit fabeldier; aan de zeemeermin werden wij herinnerd, toen wij deze zagen op het dak

De zeemeermin De hoornblazer

van een huis in Veere, en ook toen wij later op Schouwen den ouden eenzamen toren zagen staan van het verzonken Koudekerke.

„Schouwen, Schouwen,
Het zal je berouwen
Als je niet weergeeft mijne vrouwe.
Heel de stad die zal vergaan,
Alleen de toren zal blijven staan."

Iedere Zeeuw weet nog te vertellen van de visschers, die in hun netten een zeemeermin hadden gevangen en deze niet vrij wilden geven toen haar echtgenoot voor de stad verscheen om haar terug te vragen. En als straf voor het snood bedrijf is toen later de geheele stad door het water verzwolgen — alleen de oude toren herinnert ons nog aan haar bestaan.
De zeemeermin op het huis te Veere blaast op den hoorn, den „Midwinterhoorn", heeft in den vischstaart een „odal-krul" en de staart loopt in drie lobben uit en vormt zoo de figuur der man-rune.
Ook deze symbolen zijn oude overgeleverde wijsheid. Ook nu nog klinken op Midwinter in Twente en den Achterhoek de Joelhoorns en weerklinken de bazuinen van de torens der steden.
De hoorn is ook een oud symbool voor de „oor-boog", de boog van de zon op den kortsten dag, de tijd, waarop de zon in het hooge Noorden in de aarde en in het water verdween. Dat de zon na eenigen tijd weer zou opstijgen wist men uit ervaring — de „odal-krul" vertolkte dit als rune van het nieuwe leven, dat komen zou na de dood, evenals de drietand in de staart als teeken van opstanding.
Niet alleen in Zeeland verschijnt de zeemeermin — wij zagen er nog als schilddragers van het stadswapen van Zierikzee — maar ook aan den Veluwschen rand der Zuiderzee hebben wij deze oude zinnebeelden kunnen terugvinden, waar zich eertijds de Friezen hebben neergezet op de welige bouw- en weidegronden.

In Elburg zagen wij de zeemeermin als ornament op een Friesche „stoeltjesklok". Omdat het bij het verschijnen van dit nummer tegen St. Nicolaas loopt, meenden wij, dat het voor deze gelegenheid passend zou zijn, wanneer wij deze Midwinterzinnebeelden lieten zien in een voor dit merkwaardige volksfeest kenmerkend beeld, namelijk in Sinterklaaskoekenvorm, de z.g. „Sinterklaasprenten", zooals zij door de bakkers worden genoemd.
In rijk afwisselende vormen, natuurlijk vaak verbasterd, duikt in dit veelal eeuwenoude houtsnijwerk van ons nog natuurverbonden voorgeslacht het oude weten op. Enkele voorbeelden hiervan zullen wij beschrijven.
In de eerste plaats beelden wij een „Midwinterblazer" af. Met geheven arm blaast hij den hoorn, zooals dat nog op tal van plaatsen in ons land in deze tijd geschiedt. In de andere, neerwaarts gehouden hand draagt hij een lantaarn. Het licht kan in deze houding niet schijnen, Deze „prent" werd in Elburg gevonden.

De zeemeermin met de „odal-krul" in den staart.
Onder : de meerman

Dan volgt een afbeelding uit Oldebroek. Een Sinterklaaskoekje van ongeveer 15 c.M. hoog in den vorm van een eenvoudige zeemeermin. Merkwaardig is overigens de vorm die veel doet denken aan een odal-teeken, of aan een omgekeerde letter „A".
Op de zelfde „prent" was een vrouw gesneden, van de zelfde grootte, die naast een soort vat staat, waaruit een visch opstijgt. Wij leven op het oogenblik in het sterrejaar van de „Visschen". In dit tijdperk van ongeveer tweeduizend jaar, dat thans zijn einde aan het naderen is, wordt de loop der zon vaak voorgesteld door twee visschen, één visch opstijgend, en een afdalende visch voor de tweede helft van het jaar, zoo den eeuwigen kringloop voorstellend. Op Midwinter is de zon in het „oor", in de „urn" of het vat, om daaruit als visch op te stijgen. Op het vat zelf staat een zonnezinnebeeld afgebeeld.
Ten slotte geven wij nog een afbeelding van een prachtige „prent" die wij in Aperloo vonden, een gehucht bij Doornspijk. Deze plank is in werkelijkheid ongeveer een halven

meter in het vierkant en vijf centimeter dik. Een zeer groote koek kan dan ook hiermee gebakken worden. In rijk snijwerk staat hier weer een zeemeermin op afgebeeld. In de staart de reeds verklaarde odal, en in de hand draagt zij een soort harpoen.
Zoo zien wij dus in deze fabelwezens, en dit keer in de zeer speciale vorm van „Sinterklaasprenten", het lichtverlangen onzer voorouders voortleven.
Later vond het zijn uitdrukking in het Kerstfeest, maar vooral in het Sint Nicolaasfeest heeft het zijn oude vorm behouden, tot op den huidigen dag.

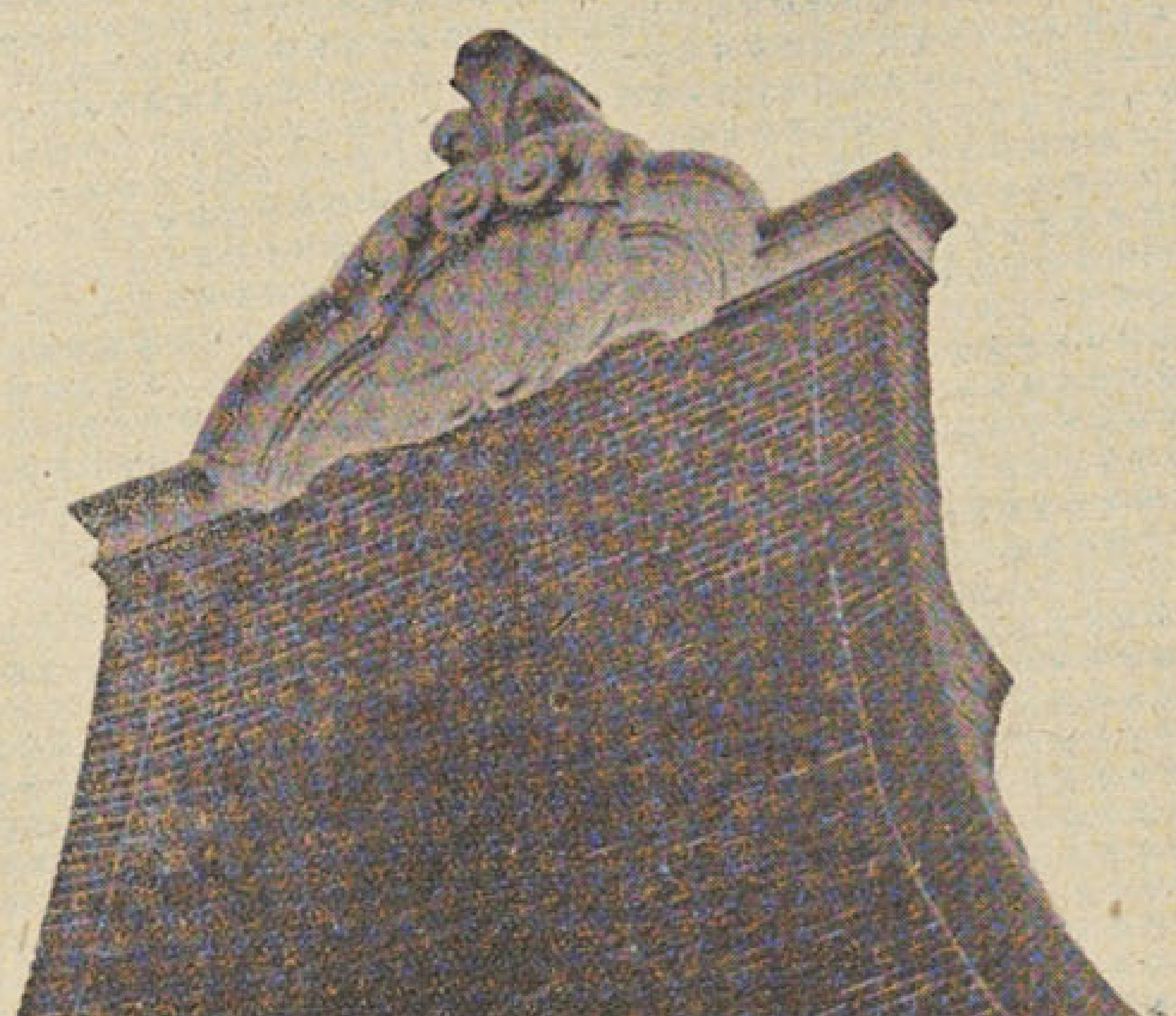
(In mijn woonplaats Voorschoten bakt de dorpsbakker nog zijn speculaas in soortgelijke vormen. Ik vond: de opstijgende visch, met een man of vrouw er naast; een vrouw naast een boom, die uit een soort vat groeit; de zeemeermin; het schip (zie afb.) dat het zonneschip voorstelt, waarvan mast en 2 zeilen het „gedeelde jaar" vormen. Verder een zittend dier dat een wolf kan voorstellen, een eekhoorn en een molen, waarvan de wieken het maalkruis vormen. Laten de lezers van de Wolfsangel dezer dagen ook eens op de vormen van speculaas in hun woonplaats letten. Opsteller.)

Het Schelpmotief

De bij dit artikel geplaatste afbeeldingen zeggen den lezer aanstonds duidelijk, wat met het opschrift is bedoeld. Het gaat om de in de vorm van een schelp uitgehouwen halfronde stukken zandsteen, die in sommige 17e eeuwsche renaissance-gevels de bogen boven deuren en vensters vullen.
Het gebruik van het schelpmotief was lang niet algemeen. In Amsterdam zijn maar enkele voorbeelden aan te wijzen en ook in andere Hollandsche steden vindt men de schelp slechts bij uitzondering en dikwijls ook alleen als boogvulling boven het bovenste venster van een gevel: een enkele maal zelfs nog hooger, n.l. in het sluitstuk van den geveltop.
De eenige stad in ons land, waar het motief heerschend is geweest is Groningen. Daar vindt men talrijke 17e eeuwsche huizen, waarin de schelp boven elk venster voorkomt en aldus op geheele gevels zijn stempel drukt.
Voorzoover ons bekend kan men alleen bij het stadhuis en de v.m. Latijnsche school te Vollenhove, het raadhuis te Appingedam en het kantoor van de Rotterdamsche Bankvereeniging te Zutphen hetzelfde karakter herkennen.
Geen wonder dan ook, dat den vreemdeling, die er oog voor heeft, het beheerschende schelpmotief te Groningen opvalt; men heeft er wel uit geconcludeerd, dat de toepassing op deze wijze een eigen vinding van Groningsche bouwmeesters is geweest en zich van daar uit naar het Zuiden heeft verspreid, echter dan al spoedig niet als een zich steeds herhalende boogvulling, maar als een versieringsmotief naast andere.
Ons doel is thans de nog in oude gevels aanwezige schelpen te verzamelen, om daardoor een overzicht te krijgen van de verspreiding en de toepassing van dit bizonder teekenend motief. Naar verluidt houdt de verspreiding bij onze Oostgrens niet op, maar komt de schelp ook in verschillende Noord-Duitsche steden voor. Voor toezending van prentbriefkaarten van deze gevels (liefst met vermelding van het bouwjaar) houden wij ons aanbevolen. Want daaruit kan dan misschien blijken of het motief van Groningsche oorsprong is en zich naar het Zuiden en Oosten heeft verspreid; dan wel uit de Noord-Duitsche steden ons land via Groningen is binnengekomen en zich van daar uit naar het Zuiden heeft verplaatst, echter in hoofdzaak als een nieuwe vorm naast de in Holland gebruikte gemetselde bogen met zandsteenen sluit- en hoekstukken en gevuld met mozaiek in baksteen.

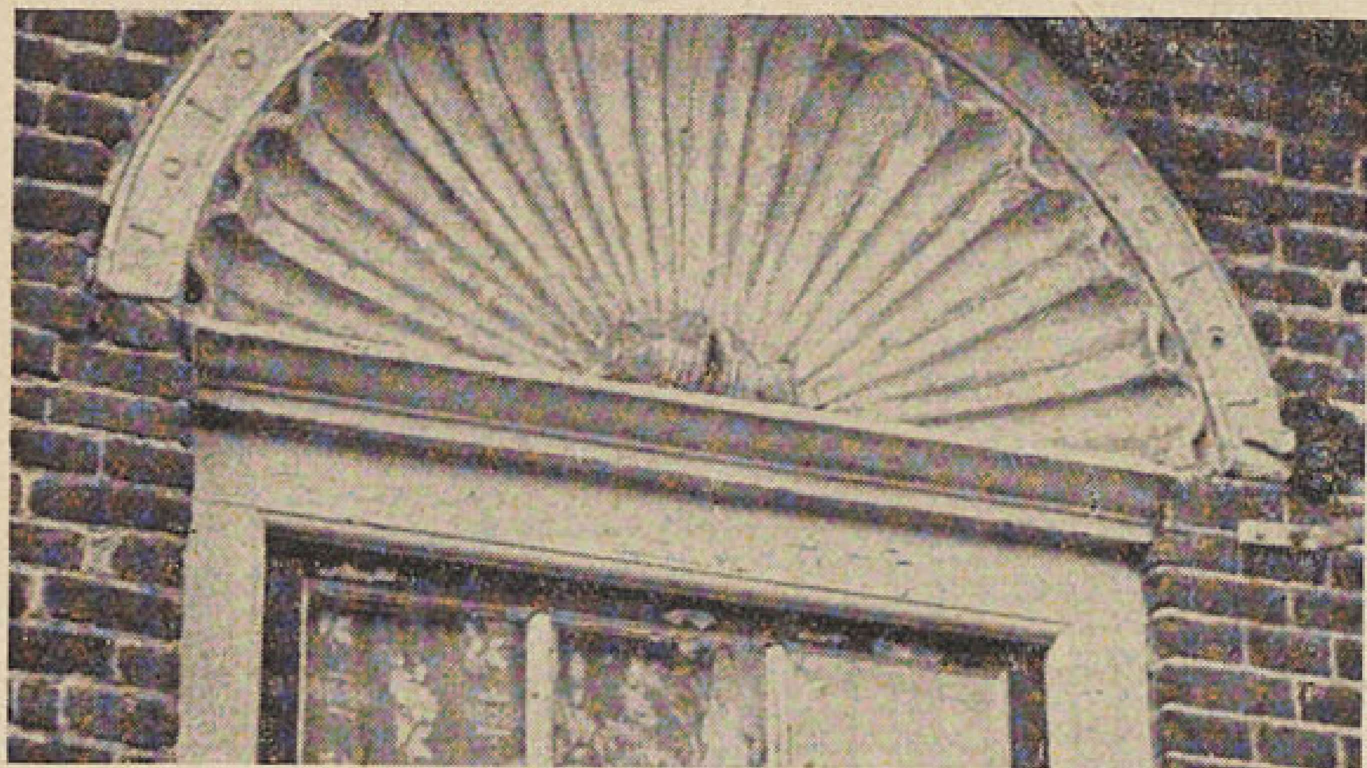
Gestyleerde (of primitief bewerkte) schelpen in een gevel aan het Havik te Amersfoort. Ook hier is de toepassing onzuiver door de tusschen de raamkozijnen en schelpen doorloopende gevellijsten.

Voorbeeld van toepassing in het sluitstuk van een geveltop te Amersfoort (Langstraat). De vorm is reeds minder zuiver: te vlak.

HIERNAAST:
Toepassing van diep uitgehouwen schelpen in een oude gevel van de Muurhuizen no. 63, Amersfoort. De uitstekende zandsteenen lijst tusschen schelp en raamkozijn werkt storend.

Een eerzame vertegenwoordiger van het schelpmotief te Bunschoten, als afdekking van het bovenlicht van een deur.

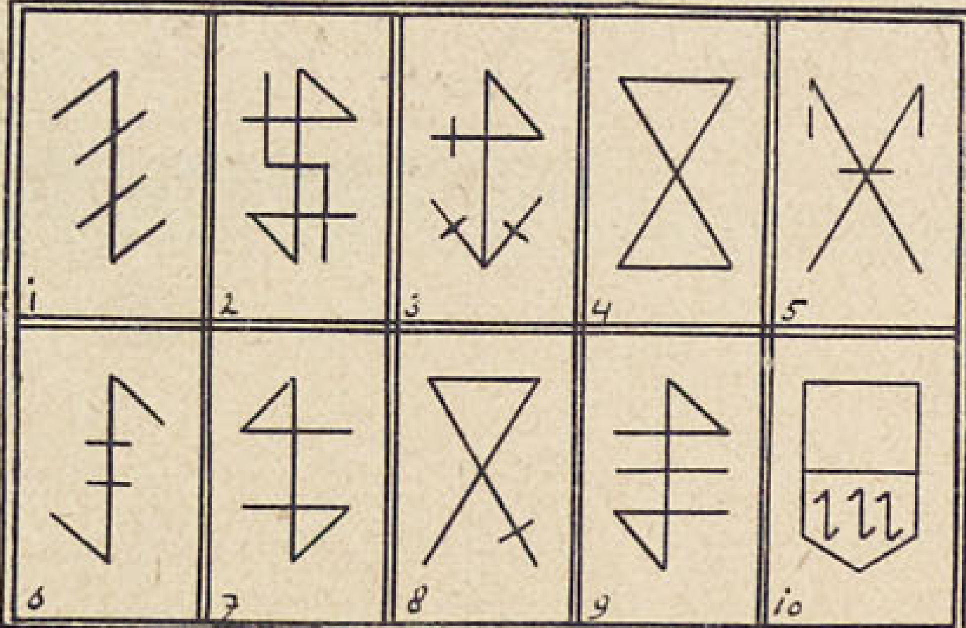
De wilde jacht

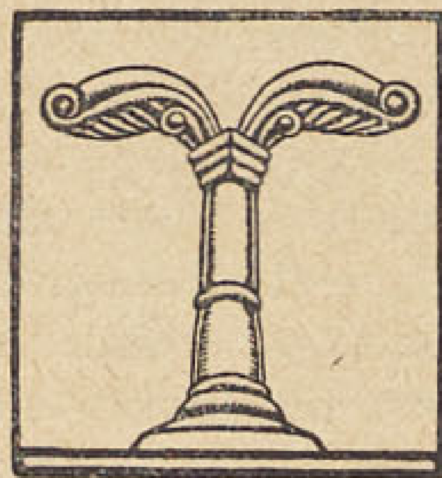

De donkere dagen voor Kerstmis zijn voor onze voorouders uit een ver en een nabij verleden altijd vol beteekenis geweest.
De weken voor midwinter-zonnewende kenmerken zich door toenemende duisternis en stormachtige bewogenheid. Het is alsof er een worsteling plaats heeft in het natuurleven, een strijd tusschen leven en dood, tusschen licht en duisternis. En in de roerende oogenblikken van diepe verwachtende stilte, is het alsof we de voorbereidingen bespeuren van nieuw leven.
Onze voorouders hebben met dezen tijd immer diep meegeleefd. En de gevoelens, die deze tijd bij hen wakker riep, hebben zij vastgelegd in mythische gestalten. De sagen en verhalen, die met den tijd voor kerstmis en winterzonnewende in verband staan zijn in de Germaansche landen dan ook altijd talrijk geweest, al zijn er vele in den loop der eeuwen verbasterd.
St. Hubertus, St. Maarten, Koning Winter, St. Nikolaas en de Kerstman zijn van die gekerstende en verbasterde Wodan-gestalten, wier uiterlijk zich aan de gewijzigde volksvoorstellingen heeft aangepast. Naast deze gekerstende gestalten leeft echter op de Veluwe, Twente en Drente de oorspronkelijke Wodan-figuur, in de verschijning van den Wilden Jager, die in alle Germaansche landen onder vele namen bekend is. Meer dan alle anderen draagt de Wilde Jager de kenmerken van den ouden god Wodan, dien de Germaan vooral beleefde in den bruischenden wind die over de rieten daken van de hoeven joeg, en die met zijn donker vlagende, meedoogenlooze najaarsstormen vruchtbaarheid bracht over de velden. Zoowel St. Maarten als St. Nicolaas en de Wilde Jager worden beschreven als ruiters op een wit paard, met een rooden mantel om. De roode mantel is ook het kenmerk van Kerstman en winterkoning.
Men stelt zich den Wilden Jager voor als een eerbiedwaardige grijsaard die evenals St. Nicolaas, door de lucht rijdt, op de gedragingen der menschen let, schrik verspreidt maar ook met milde hand geeft. Daarom wordt hij ook wel de schimmelrijder genoemd. In sommige streken van Duitschland wordt de Wilde Jager ook wel „Wode" genoemd waarin nog zwakjes de naam Wodan doorklinkt. In ons land wordt hij gewoonlijk „Derk met den Beer" genoemd.
In de duistere nachten voor Kerstmis wanneer de stormwind loeit en de boomen doet zwiepen, dan is het soms alsof men in de schimachtige witte wolken een even schimachtigen ruiter ziet en in de lucht paardengetrappel en hondengeblaf hoort. Dan kan men verzekerd zijn, aldus de verhalen, dat Derk met den Beer met zijn wilde jacht voorbij trekt. En wee den boer, die zijn bedrijf slordig beheert! Wee dengene, die zich voor den Wilden Jager schuldbewust tracht te verschuilen! De Wilde Jager ontziet niemand! Men doet altijd goed om midden op den weg te blijven, als de Wilde Jager komt. Flinkheid en openlijkheid stelt hij op prijs!
Er is een volksverhaal volgens hetwelk Derk met den Beer een boer ontmoette die voor hem heel niet bang was. Als belooning voor zijn flinke moedige houding gaf hij den boer een reebout en een laars vol hertenbloed. Toen de boer thuis kwam was de reebout een tasch met zilvergeld en de laars met bloed was een laars vol goud geworden. In St. Nicolaas-termen had Derk met den Beer den boer dus wat in zijn schoen gereden.
Als de wilde jacht rond trekt...... dan leven in het oosten van ons land, in de landen der Saksen, de eeuwenoude verhalen weer op.

Grafmerken te Vollenhove

Het loont steeds zeer de moeite om een onderzoek in te stellen naar de grafzerken in de oude kerken, omdat daarop steeds een schat van oude huismerken is te vinden, die ons kunnen helpen bij het vormen van een beeld van het leven onzer voorouders en de symboliek, waarin zij zich uitdrukten.
Deze symboliek is door en door Germaansch en haar grondgestalte vindt men steeds terug in de runen, die de meest eenvoudige vorm zijn om diepere levenswijsheid uitdrukking te geven.
Wanneer wij zoo een oude kerk betreden — de koster is doorgaans gaarne bereid dit toe te staan — dan is het opvallend, dat van de oude zerken de wapenschilden bijna steeds onherkenbaar vernield zijn, een herinnering aan de Fransche revolutie. De zerken echter, die slechts versierd zijn met huismerken, bleven ongeschonden, zij het ook, dat zij vaak door het eeuwenlange er overheen schuifelen der kerkgangers eenigszins afgesleten zijn en daardoor moeilijker te herkennen.
In hun oudste vorm zijn de huismerken runenteekens en elk onderscheiden geslacht voerde zijn eigen teeken — het huismerk — zooals er in de Wolfsangel van verleden jaar (Slachtmaand) een aantal met beschrijving afgebeeld werden.
In de oude kerk van Vollenhove, die aan de haven staat, heeft men de zerken bij de restauratie allen verlegd naar een plaats voor het orgel en daar vonden wij de teekens, die hieronder staan afgebeeld.
Het is opvallend hoe deze merken in verschillende deelen van ons land op elkaar gelijken en hoe als meest voorkomende grondvorm de wolfsangel optreedt. Deze wolfsangel moet wel van oudsher een geliefd symbool onzer voorouders zijn geweest — anders is het steeds weer te voorschijn komen van dit teeken niet te verklaren.
Op zes van de tien gevonden huismerken komt de wolfsangel als hoofdfiguur voor. De teekens 4 en 8 zijn een dagrune of zandlooper en een open odal. Figuur 5 is de z.g. „linar-laukar-rune" (Herm. Wirth) en komt ook, in zeer groote afmeting, voor op de Externsteine in Lippe. Het schijnt een speciaal grafteeken te zijn, dat het geloof aan een leven na de dood verzinnebeeldt, in welk geval het teeken natuurlijk bezwaarlijk als huismerk zou zijn op te vatten. Ook in vóór-christelijken tijd had men een vast geloof in een leven hiernamaals — de tijden waren toen niet zoo duister als men thans gaarne van zekere zijde pleegt te beweren — mogelijk wijst het regelmatig terugkomen van odal en wolfsangel op onze grafzerken op de zelfde gedachte.
Het zal zeker de moeite loonen, wanneer uitgaande van „Der Vaderen Erfdeel" eens een stelselmatig grondig onderzoek plaats vond naar alle grafmerken voorkomend op de zerken onzer oude kerken. Uit het verzamelde materiaal zullen ongetwijfeld gevolgtrekkingen te maken zijn.
Het is dan ook zeer te wenschen, dat overal in ons land studiegroepen opgericht worden, die dit werk streeksgewijs ter hand nemen. Alleen door een grondige kennis van een bepaalde streek is het mogelijk, dieper in de plaatselijke kultuur door te dringen, wat bij een slechts oppervlakkige beschouwing ondoenlijk is.

DER VADEREN ERFDEEL

Briefadres: Hoofdweg 4, Amsterdam.

De stichting „Der Vaderen Erfdeel" heeft ten doel mede te werken om de volksche gedachte te doen herleven en in breede kringen van het Nederlandsche volk den eigen aard weder tot zijn recht te doen komen.
Naast het maandblad „De Wolfsangel" laat zij verschillende uitgaven uitkomen.
Het doen houden van lezingen en voordrachten, het vormen van plaatselijke werkgroepen en het organiseeren van bezichtigingen behoort mede tot haar werkzaamheid.

Levend Verleden

Als nieuwe uitgave van „Der Vaderen Erfdeel" kunnen wij aankondigen het plaatwerk: Levend Verleden, door F. E. Farwerck.
De schrijver gaat van de gedachte uit, dat alle vormgeving een gevolg is van een innerlijken drang en dat zij dus ten nauwste samenhangt met de geaardheid van den vormgever. Hij toont nu aan, en wel aan de hand van ruim 400 afbeeldingen, dat er een verbluffende overeenkomst bestaat tusschen de religieuze zinnebeelden onzer voorouders van drie- à vierduizend jaar geleden, de sierkunst der Germanen eenige eeuwen voor en na het begin onzer jaartelling, de motieven in de Gothiek, de zoo bij uitstek Germaansche bouwkunst en de volksche versierkunst, vooral de boerenkunst, in de laatste eeuwen en inzonderheid van den huidigen dag. Waar dus sinds duizenden jaren de vormgeving — voorzoover die niet door volksvreemden invloed van eigen aard vervreemd is — meer dan toevallige overeenkomst vertoont, is daaruit af te leiden, dat de geaardheid en dus het wezen van ons volk nog dezelfde is als die onzer Germaansche voorouders in het verleden. Deze geaardheid is, voornamelijk in de steden, bedolven onder allerlei vreemden import; maar dat zij zich, voornamelijk ten plattelande, nog steeds op dezelfde wijze uit, geeft ons het vertrouwen dat zij, ontdaan van het vreemde vernis, wederom het kenmerk zal worden van een vrij, fier en onafhankelijk Nederlandsch volk.
Ook wat het uiterlijk betreft is aan dit prachtige plaatwerk alle mogelijke zorg besteed. Een kleurig omslag verbergt een fraaien en stevigen linnen band, die den kostbaren inhoud afdoende beschermt.
De tekst behandelt achtereenvolgens de Zweedsche Rotsteekeningen, de Oud-Germaansche kunst, de Gothiek en de Volkskunst.
Deze laatste en grootste afdeeling is verdeeld naar de vormbepalende zinnebeelden, die nog steeds een rol spelen, zooals het zonnerad, de odalrune, de ingrune, de boomsymboliek enz. De foto's verduidelijken het geschrevene wel zeer treffend, daar het grootste gedeelte van zeer nabij is opgenomen.
Met recht mag men zeggen, dat hier een volksche vormenschat wordt geopenbaard.
Het boek is zoodanig geschreven, dat ook zij, die in deze wereld nog niet thuis meenen te zijn, de stof gemakkelijk kunnen verwerken. Anderdeels zal de kenner bij dit overvloedige materiaal nog menige ontdekking kunnen doen. Om het boek inderdaad voor velen bereikbaar te maken, is de prijs zoo laag mogelijk gesteld: n.l. ƒ 3.90, terwijl bovendien nog op een andere wijze het aanschaffen zal worden vergemakkelijkt.
De druk werd verzorgd door Nico de Haas, die ook de opmaak der verwerkte foto's verzorgde. Het is dus te begrijpen, dat het een prachtig werk is geworden.

Verslag werkgroep Wageningen

„Der Vaderen Erfdeel" is een werkgemeenschap in de eerste plaats, waarbij zich dan belangstellenden aansluiten. Dat wil dus zeggen, dat niet „het bestuur" al het werk doet, maar de gemeenschap van hen, die eerbied hebben voor dat Erfdeel en het overal willen naspeuren en ontdekken. Daartoe zijn plaatselijke werkgroepen noodig.
De werkgroep Wageningen heeft den 16en van Slachtmaand een dertigtal belangstellenden genoodigd, om hen te doen zien, wat op een bepaald gebied gedaan kan worden. Daartoe hield onze medewerker L. ten Cate, uit Legerplaats Oldebroek een voordracht met lichtbeelden, uitsluitend uit zijn eigen naaste omgeving, getiteld: De boer als hoeder van het volkseigene.
Nadat de plaatselijke voorzitter een korte uiteenzetting had gegeven van de beteekenis van ons zinteeken, de Irmenzuil, bleek uit de menigte lichtbeelden van een klein gebied, hoe taai het leven van runevormige en andere zinteekens nog is. Ook al is de beteekenis soms nog duister of omstreden, toch „spreken" zij reeds tot ons de taal, die wij weer moeten leeren verstaan. Deze voordracht beoogde dan ook dit alleen; niet een wetenschappelijk vertoog, maar een oproep en opwekking, een levend maken van een stukje van der Vaderen erfdeel, opdat steeds meer het besef doordringt, dat het nog overal om ons heen leeft.

Onze eerste brochure Ras en Kultuur vond goeden aftrek.

DE WOLFSANGEL

Alle briefwisseling betreffende inteekening enz. gelieve men te zenden aan: Beheer De Wolfsangel, postbus 51, Leiden.

Alle briefwisseling betreffende inhoud, bijdragen enz. aan Opsteller De Wolfsangel, Postbus 51, Leiden.

Betalingen op postgiro no. 307867 ten name van „Der Vaderen Erfdeel", Hoofdweg 4, Amsterdam.